

1 Structural Changes in Tertiary Education and Impacts on the Labor Market

Zdenko Babić^{*}
Teo Matković^{**}
Vedran Šošić^{***}

Abstract

This article aims to analyze the dynamics of the labor market and the Croatian tertiary education system in order to point out key organizational problems within the latter, as well as to offer some possible recommendations for improvements. Competitiveness of the national economy depends mainly on the quality and the development of human capital. The quality of human capital is determined by the quality of the educational system, investments in education and enrollment rates. In knowledge based economy, the quality of tertiary education system plays an important role. Like graduates in many other countries, Croatian university and college graduates have better jobs with higher wages; higher activity rates, longer careers, lower unemployment rates and better employment prospects. Even though between 1990 and 2005 total student population in Croatia rose by 82 percent, this expansion was dominantly concentrated in the field of humanistic and social sciences, in non-university courses and among students which (partly) pay tuition fees. At the same time number of students whose education fees are fully covered by public sources, has decreased. Educational infrastructure has not kept pace with this increasing trend, while proportion of private fees in total tertiary education cost overrode 20 percent in the 2000s. Using aggregate data on employability of university graduates we have observed to which extent publicly financed university

^{*} *Zdenko Babić, Research assistant, The Institute of Economics, Zagreb.*

^{**} *Teo Matković, Research assistant, Department of Social Work, Faculty of Law, Zagreb.*

^{***} *Vedran Šošić, Ministry of Foreign Affairs and European Integration.*

1. Strukturne promjene visokog obrazovanja i ishodi na tržištu rada

Zdenko Babić^{*}
Teo Matković^{**}
Vedran Šošić^{***}

Sažetak

Ovaj rad je usmjeren da analizom kretanja na tržištu rada i u sustavu visokog obrazovanja ukaže na određene organizacijske probleme koji postoje u hrvatskom sustavu visokog obrazovanja, te predloži određena poboljšanja. Konkurentnost nacionalnog gospodarstva značajnim dijelom ovisi o ljudima i društvenom kapitalu. Kvaliteta ljudskog kapitala je najvećim dijelom određena kvalitetom obrazovnog sustava, ulaganjima u obrazovanje i participacijom u obrazovanju. U ekonomiji temeljenoj na znanju, kvaliteta visokog obrazovanja pri tome ima ključnu ulogu. Kao i u većini drugih zemalja, i u Hrvatskoj osobe s visokim obrazovanjem u prosjeku rade bolje plaćene poslove, imaju višu stopu aktivnosti, dulje karijere, nižu stopu nezaposlenosti te su zapošljivije od ostatka populacije. Iako je između 1990. i 2005. godine ukupan broj studenata porastao za 82 posto, ovaj je rast izrazito koncentriran u društvenim znanostima, visokim učilištima te među studentima koji sami (su)financiraju svoj studij. S druge strane, broj studenata čiji je studij u cijelosti javno financiran se smanjio. Infrastruktura nije adekvatno pratila ovaj rast, a udjel privatnih školarina u ukupnim izdacima za visoko obrazovanje početkom tisućljeća prešao je jednu petinu. Na primjerima struka s visokom i niskom zapošljivošću, ustanovili smo da je kretanje upisnih kvota tek u manjoj mjeri pratilo trendove zapošljivosti i potražnje na tržištu rada, te da su upisne kvote u najvećem dijelu ovisile o slijeđenju strategije maksimizacije

^{*} Zdenko Babić, asistent, Ekonomski institut, Zagreb.

^{**} Teo Matković, asistent, Studij socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu.

^{***} Vedran Šošić, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija.

1. Uvod

Tranzicija sustava visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj kao i gospodarska tranzicija s planske na tržišnu ekonomiju ima svoje ciljeve, nositelje, dobitnike i gubitnike. Tranzicija ima legislativu koja ju potiče i daje joj usmjerenje, svoje institucije koje je nastoje provoditi, ali i svoje interesne skupine koje u takvim uvjetima nastoje maksimizirati svoje parcijalne interese. Čini se ipak da je u Republici Hrvatskoj uz sve pozitivne aspekte ekspanzije kroz koje prolazi sustav visokog obrazovanja “u tranziciji”, on bio popraćen velikim brojem problema. Prvi dio problema odnosi se na institucionalnu nesređenost te nejasnu i premalu ulogu i snagu Sveučilišta (Juroš, 2006). Drugi dio problema odnosi se na upitnu financijsku transparentnost. Nakon izglasavanja Zakona o visokim učilištima iz 1996. godine počinje oštra “tržišna” utakmica između fakulteta za studente studija za tzv. “osobne potrebe” i za “izvanredne studente”. Riječ je, naravno, o studentima koji dobrim dijelom sufinanciraju troškove vlastitog studiranja. Na taj su način javni fakulteti¹ stavljeni pred izazov da se ponašaju čisto tržišno maksimizirajući svoje funkcije “posebnih prihoda” u kvazi-tržišnim uvjetima. Tako se iz studije koju je objavio Bajo (2003) vidi da se tu prvenstveno radi o određenim fakultetima društvenih usmjerenja koji nerijetko imaju “posebne prihode” jednake onima iz proračuna. Posljedično, na tim fakultetima ekspanzivno raste broj upisanih studenata, te se jedan dio studenata određenih profila kontinuirano susreće s poteškoćama u zapošljavanju. Signali s tržišta rada govore o potrebi preispitivanja ovakvog načina funkcioniranja. Drugi dio problema se odnosi na praktičnu “ekonomsku” nejednakost fakulteta i djelatnika na istom sveučilištu. Uprave ovih fakulteta koji ostvaruju visoke “posebne prihode” iznalaze načina kako da ih isplate u vidu autorskih honorara svojim djelatnicima. Posljedično, ti se prihodi ne reinvestiraju u sustav visokog obrazovanja, a djelatnici onih fakulteta (istog Sveučilišta) kojima povećanje broja upisanih studenata ili nije isplativo (tehnički i medicinski fakulteti) ili postoje neki drugi razlozi, nisu u istoj poziciji kao djelatnici “tržišno-perspektivnih” fakulteta.

Cilj ovog rada je činjenično pokazati neracionalnost i neučinkovitost kako dinamike strukture sustava tako i ishoda na tržištu rada koji proizlaze iz ovakvog

¹ Čije djelovanje bi trebalo prije svega biti temeljeno na promicanju javnog interesa.

funkcioniranja sustava visokog obrazovanja, te upozoriti na neadekvatnost upisne politike u sustav visokog obrazovanja.

Rad je podijeljen na pet dijelova. U uvodnom dijelu se iznosi motivacija, cilj rada i struktura rada. U drugom dijelu se govori o vezi između obrazovanja i tržišta rada s posebnim naglaskom na vezu s visokim obrazovanjem. U trećem dijelu se govori o strukturi sustava visokog obrazovanja u razdoblju 1990-2005. s naglaskom na analizi kvantitativnih pokazatelja sustava, a u četvrtom dijelu o (ne)adekvatnosti upisne politike u sustavu visokog obrazovanja i problemima zapošljivosti visokoobrazovnih profila u periodu 2000-2005. Posljednji dio iznosi zaključke i preporuke.

2. Obrazovanje i tržište rada

Veza između obrazovanja i tržišta rada u posljednje vrijeme ulazi u žarište političkih rasprava. Više je čimbenika zbog kojih je obrazovanje stavljeno u takav položaj. Kao prvo, obrazovanje je jedan od glavnih čimbenika važnih za stvaranje suvremenih gospodarstava utemeljenih na znanju. Obrazovanje i ulaganje u obrazovanje se tako posebno ističu u strateškim dokumentima poput Lisabonske strategije (European Union, 2000). De la Fuente (2003) ocjenjuje kako bi porast prosječne razine obrazovanja za jednu godinu u EU u dugome roku povećao proizvodnost za 9,3 posto. Uzme li se u obzir učinak više razine obrazovanja na stopu participacije na tržištu rada i stopu nezaposlenosti, mogući utjecaj na ukupan BDP još je i nešto veći. Nadalje, uz pozitivne učinke za rast i razvoj, obrazovanje se ističe kao prioritet i zbog njegova potencijala za “socijalno uključivanje”, odnosno za pružanje dodatnih prilika isključenima, nezaposlenima i siromašnima. Drugim riječima, drži se kako brži preustroj i ekspanzija formalnoga i neformalnog obrazovanja mogu umanjiti probleme visoke nezaposlenosti i rastuće društvene polarizacije u razvijenim zemljama. Navedeni se učinci posebno ističu u raspravama oko *Europske strategije zapošljavanja* i OECD-ove *Jobs Strategy* (European Union, 2003; OECD, 1996). Društvene koristi od obrazovanja uz sve navedeno uključuju i koristi kao što su niže stope kriminala, bolje zdravlje populacije, jačanje društvene kohezije te povećanje kvalitete političkih procesa zbog

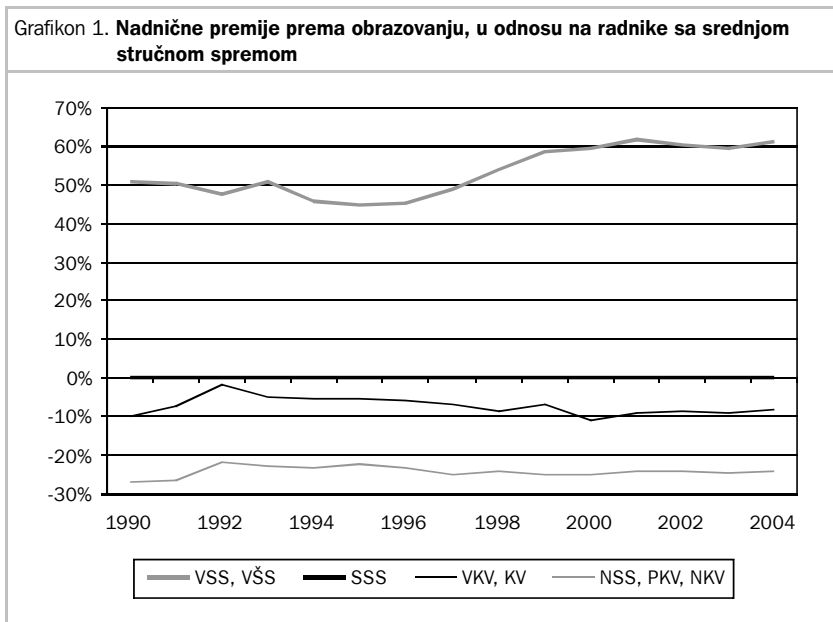
bolje obaviještenosti građana. Konačno, riječ je o ulaganjima koja angažiraju značajna financijska sredstva, u prosjeku gotovo 6 posto BDP-a u članicama OECD-a, od čega značajan dio otpada na visoko obrazovanje. Stoga je važno znati opravdava li društveni povrat ta ulaganja, odnosno jesu li koristi od tih ulaganja barem jednaka povratu od alternativnih ulaganja.

S aspekta pojedinca računica o koristima obrazovanja nešto je jednostavnija nego s aspekta društva. Bolje obrazovane osobe imaju više nadnice od drugih osoba sličnih karakteristika, ali slabijeg obrazovanja te češće i dulje participiraju na tržištu rada. Veća participacija na tržištu rada i veća zaposlenost dijelom proizlaze i iz viših oportunitetnih troškova neparticipacije na tržištu rada, odnosno viših nadnica s kojima se na tržištu suočavaju bolje obrazovane osobe. No, neovisno o višoj participaciji, bolje obrazovani lakše pronalaze posao te imaju manji rizik pada u nezaposlenost². U skladu s time, bolje obrazovani pojedinci izloženi su i značajno nižem riziku siromaštva. Dok su osobe samo s osnovnim obrazovanjem na razini prosjeka EU 2000. godine bile izložene riziku siromaštva uz vjerojatnost od 19 posto, oni s visokim obrazovanjem imali su tek 7 posto vjerojatnosti pada u siromaštvo (Education Across Europe, 2003). Naravno, navedene razlike u zaposlenosti i zapošljavanju, nezaposlenosti i nadnicama između stanovništva grupiranog po obrazovnim kategorijama predstavljaju razlike među prosjecima tih skupina i promjene u obrazovnoj strukturi stanovništva u radnoj dobi na margini bi imale manji utjecaj na plaće i zapošljavanje nego što to pokazuju prosjeci.

Obrasci koji su zamijećeni u razvijenim zemljama učvrstili su se i u Hrvatskoj u razdoblju tranzicije. Tijekom posljednjih desetak godina nadnične premije za obrazovanje postupno su rasle, što je bilo osobito vidljivo potkraj 1990-ih godina. Dok su osobe s višom ili visokom stručnom spremom sredinom 1990-ih, apstrahirajući sve ostale razlike među njima koje mogu utjecati na zarade, u prosjeku zarađivale 45 posto više od osoba sa srednjom stručnom spremom, do 2002. godine ta se premija stabilizirala na otprilike 60 posto nadnica osoba sa

² Kao donekle specifičan slučaj se vjerojatno izdvaja samo Italija, koja se nekoliko puta spominje u ovome radu. U Italiji su studenti nakon diplome u prosjeku tražili posao i po 19 mjeseci, što je tek neznatno niže od prosjeka za osobe sa srednjoškolskim obrazovanjem (20 mjeseci). Također, rizik nezaposlenosti je za osobe s fakultetskim obrazovanjem sve do njihove 35 godine jednak riziku nezaposlenosti za osobe sa srednjom ili osnovnom školom (Di Pietro i Urwin, 2003).

srednjom stručnom spremom. Širenje jaza istodobno je bilo vidljivo i na nižoj strani obrazovne ljestvice, odnosno između osoba sa srednjoškolskim obrazovanjem i onih koji imaju samo osnovnu školu ili niti nju. Rastuće nadnične premije za obrazovane radnike nisu specifične samo za Hrvatsku ili tranzicijske zemlje, već je do porasta nadničnih premija tijekom posljednja dva desetljeća došlo i u razvijenim zemljama, što se uglavnom povezuje s tehnološkim progresom.

Izvor: Izračun autora na temelju statističkih ljetopisa DZS-a (izdanja 1989-2004).

Kao što je to slučaj i u drugim zemljama, i u Hrvatskoj osobe s višom i visokom stručnom spremom općenito imaju veću vjerojatnost da će participirati na tržištu rada, a njihov je radni vijek često duži od osoba s manje obrazovanja. Osobe s višom i visokom stručnom spremom tako u Hrvatskoj imaju bitno višu stopu participacije od osoba sa srednjom, a posebno je izražena razlika u participaciji u odnosu na osobe sa osnovnom školom ili bez škole. Istodobno, stope nezaposlenosti za osobe s nižom i srednjom stručnom spremom otprilike su dvostruko više od stopa nezaposlenosti osoba s višom i visokom školom. Osobe s osnovnom ili bez osnovne škole imaju nešto nižu stopu nezaposlenosti od osoba

sa srednjom školom, ali te osobe u malom broju participiraju na tržištu rada. Tako uz višu razinu nadnica i visoka nezaposlenost mladih, posebno slabije obrazovanih, predstavlja jedan je od snažnih dodatnih motiva za studiranje u Hrvatskoj. Dilema nakon srednje škole često nije participirati na tržištu rada ili studirati, jer alternativa studiranju nije zapošljavanje nego uglavnom dugo razdoblje nezaposlenosti.

Tablica 1. **Specifične stope nezaposlenosti i stope participacije na tržištu rada, prema stupnju obrazovanja (na temelju ankete o radnoj snazi, osobe starije od 15 godina)**

	Stope nezaposlenosti		Stope participacije		Struktura kategorija (u %)					
	2004.	2005.	2004.	2005.	Zaposleni		Nezaposleni		Neaktivni	
					2004.	2005.	2004.	2005.	2004.	2005.
Osnovna škola i manje	13,6	11,4	28,1	26,4	22,2	21,1	21,8	18,7	57,6	57,0
Srednja škola	15,6	15,0	63,2	62,6	59,2	60,0	68,4	72,6	35,9	36,2
Viša i visoka škola	7,7	6,3	73,1	71,5	18,7	18,9	9,8	8,7	6,6	6,9
Prosjek	13,8	12,7	50,5	49,6						

Izvor: Izračun autora na temelju podataka Ankete o radnoj snazi.

U nastavku će se pokazatelji tržišta rada u velikoj mjeri temeljiti na podacima HZZ-a o registriranoj nezaposlenosti za koje postoji obilje detaljnih podataka. Registrirana nezaposlenost se razlikuju od anketne nezaposlenosti te je posljednjih godina bila bitno viša - otprilike za trećinu iznad anketne nezaposlenosti. Međutim, te razlike nisu bile ravnomjerno rasprostranjene u različitim obrazovnim skupinama. Dok je broj osoba s visokom stručnom spremom koji je 2005. godine bio evidentiran pri HZZ-u bio približno jednak broju tih osoba koje su bile nezaposlene prema anketi, što znači da registrirana nezaposlenost vjerojatno predstavlja dobar pokazatelj nezaposlenosti bolje obrazovanih, broj osoba u evidenciji HZZ-a sa srednjom i osobito s osnovnom školom ili bez obrazovanja bio je značajno viši od razine njihove nezaposlenosti prema anketi o radnoj snazi. To može značiti da je kod evidentiranih osoba s nižom razinom obrazovanja bio više rasprostranjen fenomen neprijavljenog rada, kao i da te osobe često postaju obeshrabreni radnici, odnosno da odustaju od aktivne potrage za poslom, što je povezano sa slabijom perspektivnom pronalaženja posla, ali se ne odjavljuju iz evidencije HZZ-a. Kako će se detaljna analiza usmjeriti na nezaposlene osobe s

višom i visokom stručnom spremom, vjerojatno se može pretpostaviti da su podaci HZZ-a u tome segmentu razmjerno pouzdani.

	Osnovna škola i manje	Srednja škola	Viša i visoka škola	Ukupno
Registrirana (u tisućama)	90,1	196,8	21,0	308,7
Anketna (u tisućama)	42,8	166,2	20,0	229,0
Omjer registrirana/anketna	2,12	1,18	1,05	1,35

Izvori: Izračun autora na temelju podataka Ankete o radnoj snazi i podataka HZZ-a.

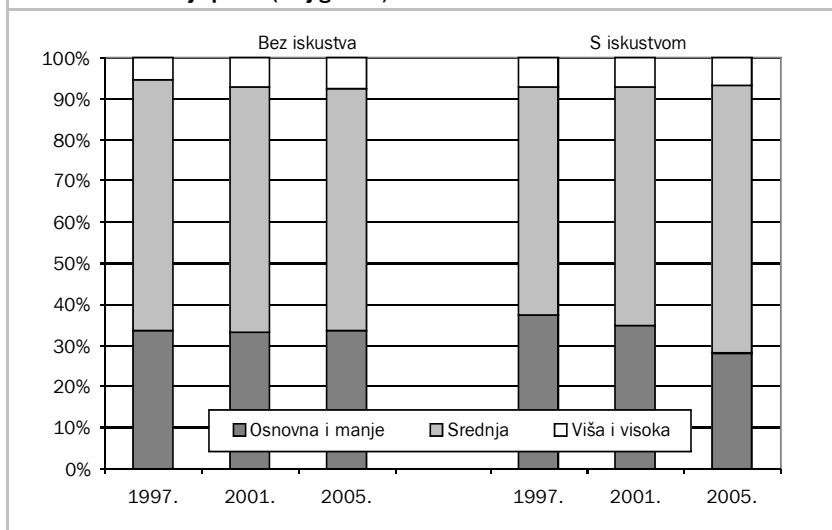
Struktura evidentiranih osoba bez radnog iskustva uglavnom je bila vrlo slična ukupnoj registriranoj nezaposlenosti, što znači da i mlade osobe, iako u relativno većem broju prisutne u evidenciji HZZ-a, imaju slične teškoće pri zapošljavanju kao i starije osobe iz iste obrazovne skupine. Nakon reforme sustava posredovanja pri zapošljavanju provedene tijekom 2002. godine³, kojom su uvedene mjere aktiviranja nezaposlenih osoba, ukinuta je obveza prijavljivanja slobodnih radnih mjesta HZZ-u te je ustrojena evidencija tražitelja zaposlenja koji se ne ubrajaju u nezaposlene. Time je nešto smanjen udio evidentiranih osoba s osnovnom školom i bez škole u ukupnoj nezaposlenosti. No, struktura nezaposlenih osoba koje po prvi put traže posao nije se bitno mijenjala. Reforma sustava posredovanja pri zapošljavanju nije bitno utjecala ni na kontinuiranu tendenciju smanjenja udjela evidentiranih osoba bez radnog iskustva u ukupnoj registriranoj nezaposlenosti, tako da su one 2005. godine sačinjavale nešto manje od četvrtine ukupne nezaposlenosti u toj godini.

Relativno nizak udio nezaposlenih s fakultetom i višom školom, kako u ukupnoj nezaposlenosti, tako i među onima koji prvi put traže posao, ne mora značiti kako te osobe istodobno s lakoćom pronalaze posao. Za takav bi zaključak trebalo razmotriti neke pokazatelje dinamike njihovog zapošljavanja, odnosno tokova na tržištu rada. Stope zapošljavanja, koje se računaju kao udio novozaposlenih osoba kroz određeno vremensko razdoblje u odnosu na ukupan broj tražitelja posla u

³ Novi Zakon o posredovanju pri zapošljavanju u pravima za vrijeme nezaposlenosti (NN 32/02) stupio je na snagu u travnju 2002. godine, dok je HZZ nove poslovne procedure implementirao u rujnu iste godine.

tom razdoblju, odnosno omjer novozaposlenih i tražitelja zaposlenja u referentnom razdoblju, relativno su jednostavan pokazatelj zapošljivosti pojedinih kategorija. Osobe sa završenim fakultetom ili višom školom kontinuirano su imale značajno više stope zapošljavanja od osoba sa srednjom školom ili nižom razinom obrazovanja, čak i kada bi se nazivnik pokazatelja prilagodio anketnom razinom nezaposlenosti koji bi podvostručio stope zapošljavanja za osobe s osnovnom školom. U 2004. je godini prosječna stopa zapošljavanja blago smanjena, što se može povezati s ukidanjem obveze prijavljivanja slobodnih radnih mjesta HZZ-u. No, s obzirom na intenzitet pada zapošljavanja, može se pretpostaviti da se uz posredovanje i znanje HZZ-a i dalje realizira više od 4/5 novog zapošljavanja u odnosu na razdoblje prije ukidanja obveze prijave slobodnih radnih mjesta.

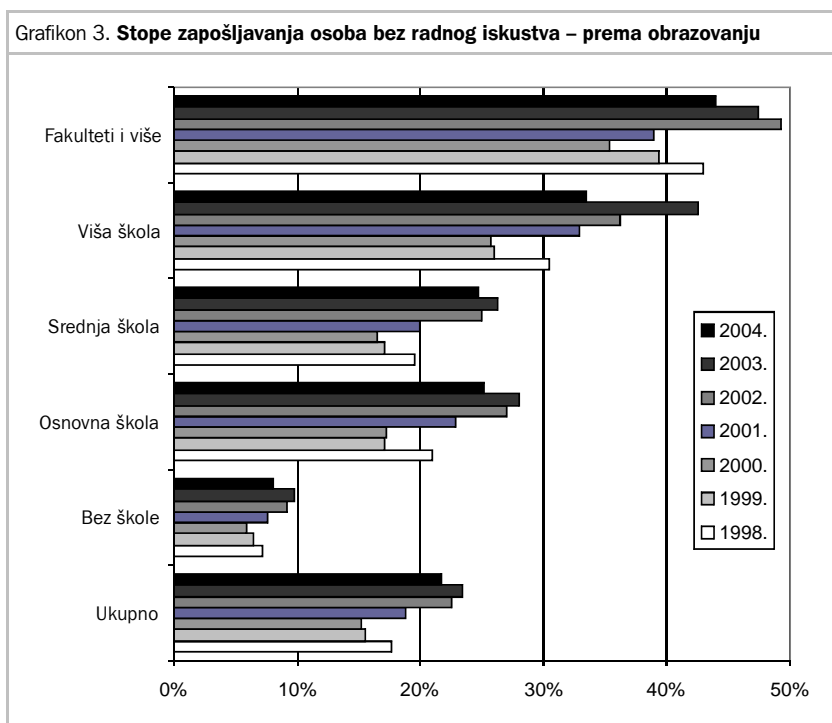
Grafikon 2. **Struktura nezaposlenih osoba bez radnog iskustva u evidenciji HZZ-a prema školskoj spremi (kraj godine)**

Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje.

Stope zapošljavanja upućuju da se i fakultetski obrazovane osobe susreću sa značajnim zaprekama pri zapošljavanju - manje od polovice onih koji prema evidenciji traže posao zaposli se unutar godine dana. No, kako ćemo kasnije pokazati, postoje velike razlike u zapošljivosti unutar kategorije osoba s višom školom i fakultetom, ovisno o pojedinim programima. Ukupno razdoblje traženja

posla za fakultetski obrazovane u značajnoj mjeri može biti pod utjecajem neodgovarajuće strukture obrazovanja koja "proizvodi" neodgovarajuće profile zanimanja. No, duže razdoblje traženja posla nije jedini trošak neodgovarajuće strukture obrazovanja. Osobe koje duže vrijeme ne nađu posao često su prisiljene zaposliti se izvan struke. García-Espejo i Ibán~ez (2006) pokazuju da fakultetski obrazovane osobe koje se u Španjolskoj zapošljavaju izvan zanimanja za koja su školovane imaju niže plaće, slabiji pristup obuci na poslu, manje šanse za napredovanje i manju stabilnost zaposlenja od kolega koji se zapošljavaju unutar zanimanja te su općenito slabije zadovoljne poslom. Stoga nakon analize evolucije pokazatelja visokog obrazovanja našu pažnju usmjeravamo na detaljnu strukturu ponude fakultetski obrazovanih osoba prema pojedinim zanimanjima te mjeru u kojoj je ta struktura bila usklađena s potražnjom kao i mjeru u kojoj je ponuda fakultetski obrazovanih osoba reagirala na potražnju za pojedinim zanimanjima.

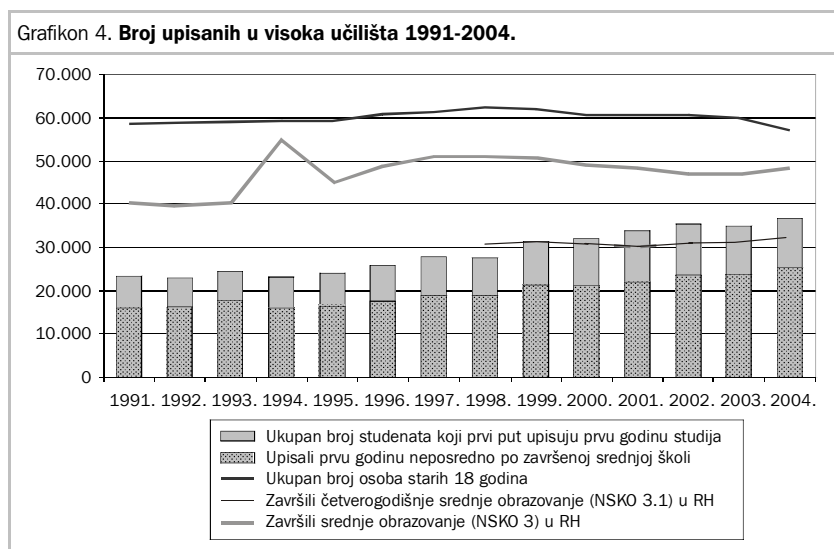
Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje.

3. **Struktura sustava visokog obrazovanja 1990-2005.**

3.1. **Ulaz**

Visoko obrazovanje predstavlja treću i najvišu fazu u obrazovnom ciklusu. Grafikon 1 pruža uvid koliki je udjel generacija osamnaestogodišnjaka ulazio u ovaj vid obrazovanja između 1990. i 2004. godine.

Prvo ograničenje predstavlja veličina populacije. U pravilu, visoko obrazovanje upisuju osobe s navršениh 18 ili 19 godina, tako da veličina ove kohorte predstavlja maksimalni potencijalni broj upisanih studenata. Dok je 1991. 39,8 posto generacije upisalo neki visokoobrazovni program, do 2004. taj je udjel gotovo podvostručen na 64,7 posto. Ovaj dramatični porast nije samo rezultat povećanja upisnih kvota. Naime, krajem devedesetih najbrojnije generacije prošle su upisnu dob i od tada je prisutan postojan pad veličine kohorte osamnaestogodišnjaka koja se između 1998. i 2004. smanjila za 8,6 posto. Valja imati na umu da će se prema evidenciji vitalnih statistika DZS-a kroz sljedećih desetak godina veličina generacije koja upisuje studij smanjiti za još desetak posto, a do 2024./5. na tek 40.299 potencijalnih studenata, brojku vrlo blisku trenutnim upisnim kvotama.

Izvori: Popis stanovništva 2001. (za veličinu populacije), statistička izvješća DZS "Srednje škole i učenički domovi", Statistički ljetopis i statistička izvješća DZS "Studenti u akademskoj godini" (izdanja 1990-2005.).

Visoko i više obrazovanje upisuju osobe koje su završile srednje obrazovanje. Stoga je sljedeći prikladan pokazatelj broj učenika koji su u tekućoj godini završili srednje obrazovanje. Od 2000. godine, udjel generacije koji do rujna tekuće godine završi redovno srednje obrazovanje u zemlji varira između 78 i 85 posto (grafikon 4). Međutim, ako se iz populacije izdvoje mladi koji se ne nalaze u zemlji, a među osobe sa završenim srednjim obrazovanjem uzmu u obzir mladi koji polože završni ispit na naknadnim rokovima, te osobe mlađe od 25 godina koje završavaju srednju školu za odrasle, stopa završavanja srednje škole za 2004. godinu raste na visokih 94 posto (za detalje izračuna vidjeti dodatak I.a).

Pravo upisa na visoka učilišta u pravilu imaju samo mladi koji su završili četverogodišnje srednje obrazovanje. Međutim, u proteklih šest godina broj upisanih na visoka učilišta nadilazi broj osoba koje završavaju redovito četverogodišnje srednje obrazovanje (grafikon 4), odnosno rast broja upisanih u visoko obrazovanje brži je od rasta broja osoba koje završavaju četverogodišnje srednje škole.

Iako se dio ove razlike može objasniti metodološkom neusklađenošću⁴ i migracijama srednjoškolaca⁵, glavni razlog koji trenutno omogućuje ovu neusklađenost je taj što se oko trećina studenata u visokoobrazovne institucije ne upisuje izravno po završetku srednjeg obrazovanja (grafikon 4). Dakle, studije ne upisuju samo devetnaestogodišnjaci, nego i starije osobe iz generacija koje nisu u tolikom broju polazile na visoko obrazovanje. Oni se upisuju u nešto kasnijoj fazi životnog ciklusa, najčešće kao izvanredni studenti. Ovo je posebno slučaj sa stručnim studijima, veleučilištima i visokim učilištima (ISCED 5b), gdje je prema podacima DZS-a desetina studenata prve godine starija od 29 godina, a još osmina starija od 23 godine. Srednjoročno ovakva kompenzacija više neće biti moguća, jer će se "zaliha" kandidata koji se mogu upisati u tercijarno obrazovanje iscrpiti. Ovaj se trend može odgoditi širenjem visokog obrazovanja na još starije odrasle osobe,

⁴ Dio mladih naknadno završi odgovarajuće školovanje odraslih, polože završne ispite ili razlike do četverogodišnjeg profila, što ih kvalificira za upis na visoka učilišta. Također, veleučilišta iznimno primaju i studente sa završenim trogodišnjim strukovnim obrazovanjem. Niti jedna od ovih pojava obuhvatno se statistički ne prati.

⁵ U RH studira oko 500 studenata sa stranim državljanstvom, te oko 2500 hrvatskih državljana s prebivalištem izvan RH (provenstveno u BiH). Ovaj trend da mnoge mlade osobe iz BiH po završenoj srednjoj školi odlučuju studirati u RH relativno je stabilan u proteklih petnaestak godina (DZS, 1990-2005).

koje bi mogle težiti poboljšavanju vlastitih mogućnosti na tržištu rada, a u skladu s praksom cjeloživotnog obrazovanja. Iako pravo na upis visokog obrazovanja u Hrvatskoj formalno nije ograničeno starošću kandidata, omasovljavanje prakse studiranja u tridesetim i četrdesetim godinama života nije izgledno radi nepostojanja tradicije, ali i zbog činjenice da ulaganje u obrazovanje daje sve manji povrat kako ga osoba poduzima kasnije u životnom ciklusu kao i zbog značajnih financijskih ograničenja u kasnijim fazama životnog ciklusa (prestanak roditeljskog financiranja, obaveze spram vlastitoj obitelji, krediti...).

Manjak broja kandidata koji zadovoljavaju uvjete za upis u visoko obrazovanje, združen s negativnim demografskim trendovima, mogao bi predstavljati glavnu zapreku daljnjem povećavanju broja upisanih studenata. Povećanje zastupljenosti srednjoškolskih programa koji omogućavaju vertikalnu obrazovnu mobilnost, odnosno upisivanje na visoka učilišta, predstavlja osnovni preduvjet kako bi se broj osoba koje upisuju visoko obrazovanje mogao dalje povećavati. Ova je pojava već prisutna u srednjem obrazovanju, gdje se uslijed smanjivanja veličine generacije smanjuje isključivo broj učenika upisanih u trogodišnje industrijske i obrtničke srednje škole, (pad od 22 posto između 1998. i 2004.) dok broj upisanih u ostale vrste srednjih škola stagnira (za više detalja o tranziciji iz strukovnog srednjeg u visoko obrazovanje vidi ASO, 2006.). U ovom kontekstu, povećanje broja kandidata za upis na visoka učilišta značilo bi ili još dramatičnije smanjenje trogodišnjih strukovnih srednjoškolskih programa ili otvaranje funkcionalnih kanala vertikalne obrazovne mobilnosti koji bi pružili svim učenicima koji završe srednju školu realnu šansu da nastave s obrazovanjem.

U trenutnom kontekstu "ponuda" studijskih mjesta počinje nadilaziti "potražnju" (barem ukoliko je kandidat voljan sufinancirati svoj studij), što se jasno očituje i u pritužbama predstavnika visokih učilišta na manjak kandidata (odnosno dovoljnog viška kandidata za kvalitetnu upisnu selekciju), kao i u sve agresivnijim i proaktivnijim promotivnim kampanjama (u vidu dana otvorenih vrata, dobro opremljenih smotri sveučilišta i količini promotivnog i informativnog materijala koja bi pred desetak godina bila nezamisliva)⁶.

⁶ *Ovakve strategije prilično su korisne budućim studentima s obzirom da povećavaju razinu informiranosti - i mogućnost prikladnog odabira studija.*

3.2. Prolaznost i izlaz

Studiranje predstavlja veliki trošak; kako za institucije čiji su djelatnici dužni pružiti adekvatne usluge studentima tijekom studija, tako još više samim studentima koji snose najviše direktnih i indirektnih troškova studiranja. Čim studij dulje traje, troškovi su veći, a u slučaju nezavršavanja, gubici (i javni i osobni) su golemi.

U Republici Hrvatskoj značajan broj upisanih studenata nikada ne završava studij koji su upisali, a oni koji studij završe studiraju relativno dugo. Prema statističkim izvješćima DZS-a, studenti koji su diplomirali 2004. godine u prosjeku su studirali 5,8 godina, pri čemu ovaj broj varira od 6,9 godina za sveučilišne studije do 4,5 godina za veleučilišta i visoka učilišta. Ni trendovi kroz vrijeme nisu jednoznačno povoljni. U usporedbi sa studentima koji su diplomirali 1996., trajanje sveučilišnog obrazovanja produžilo se za jedan mjesec, dok se trajanje studiranja na stručnim studijima i visokim učilištima skratilo za 2 mjeseca⁷. Već i podaci o prvoj godini ukazuju na nepovoljnu dinamiku studiranja: u proteklih sedam akademskih godina između 20 i 27 posto studenata ponavlja prvu godinu studija, pri čemu je prisutan trend rasta ponavljača⁸.

Kroz proteklih petnaestak godina obilježje je hrvatskog visokoobrazovnog sustava da u zadanome roku, bez ponavljanja godina, studij završi tek oko 15 posto diplomiranih studenata⁹. Ipak, ukupna je stopa završavanja značajno veća¹⁰. S

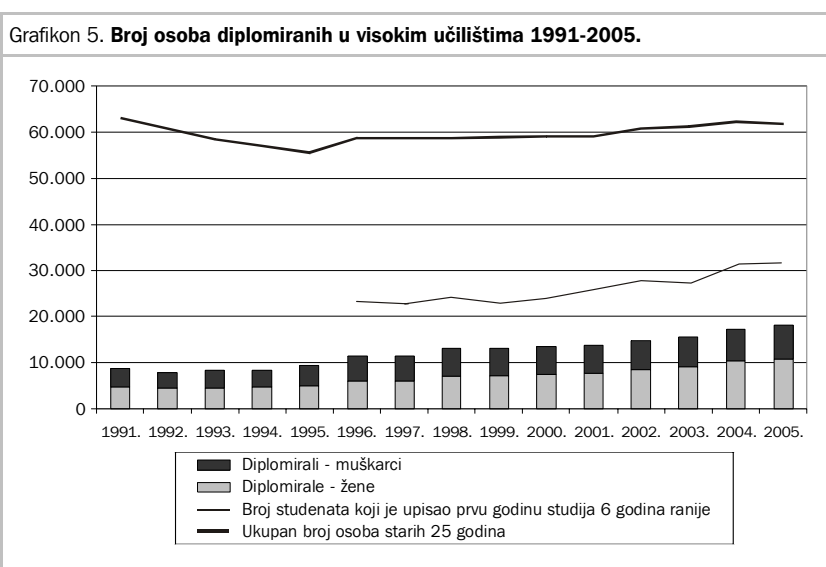
⁷ Ovdje je potrebna dodatna metodološka napomena. Pri izračunu prosječnog trajanja studija diplomiranih studenata korišteni su javno dostupni podaci koji zaokružuju trajanje studiranja na kalendarsku godinu u kojoj je osoba diplomirala. To nešto precjenjuje trajanje studija, jer se npr. trajanje studija svih osoba koje studiraju između 4 godine i 3 mjeseca te 5 godine i 2 mjeseca evidentira kao 5 godina. Također, ovaj prikaz agregira u jednu skupinu sve studente koji su diplomirali nakon 10 godina i više, što donekle podcjenjuje trajanje studija, ako se trajanje studiranja ove grupe evidentira kao upravo 10 godina, što smo mi učinili. Stoga ova procjena iako konzistentna kroz vrijeme nije potpuno pouzdana.

⁸ Izravna prolaznost je i niža: ovome broju valja pridružiti i one studente koji po padu odustanu od studija.

⁹ Od 1990., kada je u roku diplomiralo 16,2 posto, do 1996. broj se spustio na 14,9 posto, koliki je ostao i do 2001. što je zadnja godina za koju je objavljen ovaj podatak. Do 1996. na sveučilištima je u roku diplomiralo oko 16 posto, no do 2001. postotak se smanjilo na 11,7 posto - pri čemu je natprosječni dio diplomirao u roku na medicinskim, tehničkim i vjerskim sveučilišnim studijima, dok je završavanje u roku bilo vrlo nisko i sve niže na području prirodnih, biotehničkih i društvenim znanosti. S druge strane, završavanje u roku na visokim učilištima značajno se povećalo.

¹⁰ Na žalost, u RH standardna metodologija praćenja i prikazivanja broja studenata koji su odustali od studija ili ga nisu završili ne postoji. Pravo studenata koji su prekinuli studij da se vrate na njega bez ponovnog upisa, iako rijetko korišteno, i formalno čini jednoznačno određenje studenta koji je odustao od studija problematičnim.

obzirom da je prosječan i medijalni rok završetka studija u proteklom desetljeću bio 6 godina, valjana se aproksimacija stope završavanja studija može izračunati uspoređujući broj osoba koje su diplomirale na visokim učilištima s brojem upisanih šest godina ranije. Tako izračunata ukupna stopa prolaznosti sredinom devedesetih iznosila je oko 50 posto, zatim u kasnim devedesetima raste na 55 posto, te se u posljednjih pet godina kreće oko te razine. Ovo svrstava Hrvatsku u razinu zemalja OECD-a s nižom stopom završavanja studija, po ovom indikatoru izjednačenu s Francuskom 1998. i boljom od Italije (gdje je 1998. tek 35 posto studenata završavalo studij), ali značajno lošijom od većine drugih zemalja (OECD, 2000.)

Izvori: Popis stanovništva 2001. (za veličinu populacije), statistička izvješća DZS "Studenti u akademskoj godini" te "Visoko obrazovanje" (izdanja 1990-2005.).

Usprkos tek blagom rastu stope završavanja studija, kroz proteklih petnaest godina, radi izuzetnog porasta broja upisanih studenata, broj studenata koji su završili studij u stalnom je rastu (grafikon 5).

Moguće je aproksimirati udjel generacije koja završava visoko obrazovanje, uspoređujući njihov broj sa veličinom kohorte dvadesetpetogodišnjaka¹¹. Iako i dalje tek manjina generacije završava visoko obrazovanje, taj je udjel kroz čitav tranzicijski period u rastu, te se više nego udvostručio sa 13,7 posto 1991. na 29,4 posto generacije 2005¹². Ovaj će udjel zacijelo i dalje rasti, jer se broj upisanih studenata u proteklih šest godina povećao za daljnjih 20 posto, a demografska kretanja će neminovno u tom periodu smanjiti veličinu kohorte dvadesetpetogodišnjaka za 8,6 posto. Prema tome, uz trenutnu stopu prolaznosti i tempo studiranja, može se procijeniti da će 2010. će oko 40 posto generacije sadašnjih devetnaestogodišnjaka završiti neko od visokih učilišta.

S druge strane, činjenica da je stopa završavanja studija relativno konstantna i niska (50-55 posto) ukazuje na velike gubitke, osobne¹³ i javne, do kojih dolazi u sustavu¹⁴. Također ona postavlja i drugu objektivnu granicu rasta visokoobrazovane populacije - dakle, u slučaju da svi maturanti po završenoj četverogodišnjoj srednjoj školi krenu na neki studij (što nije daleko od trenutnog stanja), tek će nešto više od polovice njih završiti visoko obrazovanje. To znači da će se u izostanku većih reformi u sustavu obrazovanja stopa visokoobrazovanih u generaciji nakon 2010. vjerojatno zaustaviti na navedenih 40 posto.

¹¹ Većina studenata u godini prvog upisa prve godine studija navršava 19 godina, tako da u vrijeme završavanja studija u prosjeku imaju 25 godina - što odgovara i medijalnoj dobnoj grupi diplomiranih studenata u podacima koje objavljuje DZS.

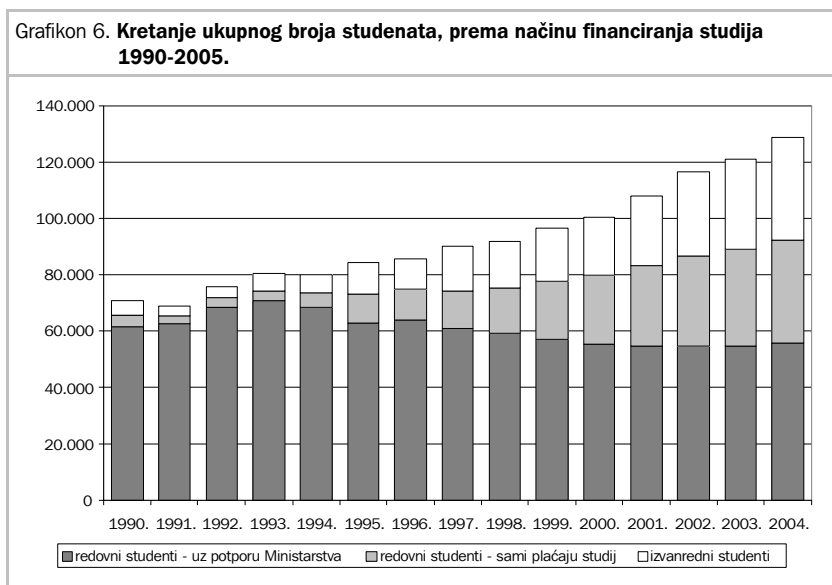
¹² Ova brojka predstavlja najnižu procjenu, jer u kohortu evidentira i osobe koje borave u inozemstvu (vidi dodatak LA), a ne evidentira osobe koje su završile visoko obrazovanje u nekoj drugoj zemlji.

¹³ Ipak, postoji i niz studentskih prava (npr. prebrana, mogućnost rada preko student servisa) koje čine zadržavanje studentskog statusa isplativijom alternativom otvorenoj nezaposlenosti, čak ako osoba i nema namjeru ili mogućnosti završiti studij. Također, status studenta pomaže i pri traženju posla - potencijalnim poslodavcima privlačniji je "student" od "osobe sa srednjom školom" (za slučaj Italije vidi Dornbusch, Gentilini, i Giavazzi, 2000).

¹⁴ Razmjeri troškova (vremenskih i materijalnih) značajno se razlikuju ovisno o tome u kojoj fazi dolazi do ovog odustajanja. Na primjer, kada bi svih 45 posto odustalo nakon jedne godine studija, dodatno opterećenje sustava i troškovi za sve sudionike bili bi značajno niži nego u slučaju da se (a to valja empirijski provjeriti) većina napuštanja studija događa nakon tri, četiri ili više godina provedenih na studiju.

3.3. Veličina sustava

Premda u međunarodnoj usporedbi Hrvatska nema izuzetno visok udjel studenata u populaciji¹⁵, sustav visokog obrazovanja kroz proteklih se 15 godina postojano širio (grafikon 3), sa 70,8 tisuća na 128,7 tisuća studenata - ne računajući absolvente¹⁶ (za stope rasta i ostale indikatore vidi tablicu 3).

Izvor: Statistička izvješća DZS-a "Studenti u akademskoj godini" (izdanja 1990-2005.).

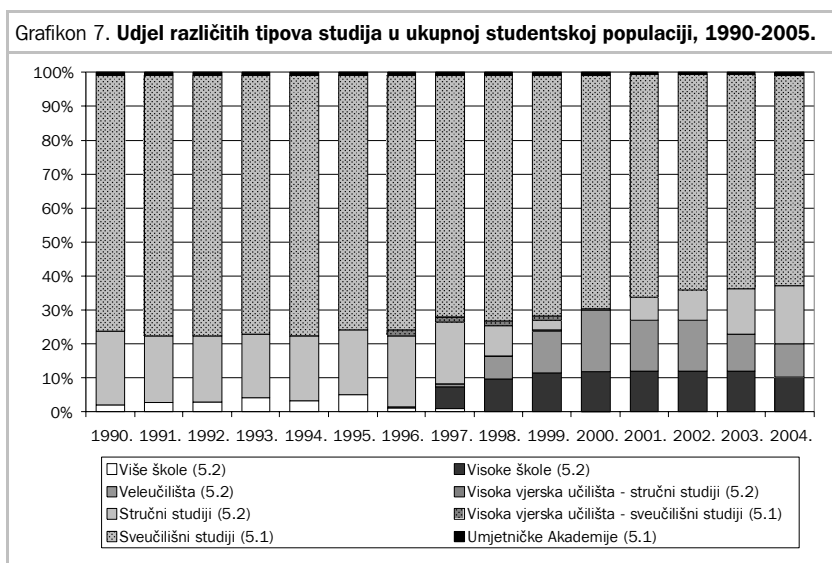
Napomena: Broj ne uključuje absolvente.

Međutim ovaj porast ukupnog broja studenata nije uravnoteženo zahvatio sve tipove studija i vidove studiranja.

¹⁵ Prema Countries in Transition izvješću bečkog WIIW-a (2004), broj studenata na 10.000 stanovnika u Hrvatskoj 2002. (262) sličan je onom donje grupe tranzicijskih zemalja EU (Slovačka 258, Češka 211, Bugarska 266, Rumunjska 274), a niži od mađarskog (376), slovenskog (363) te posebno poljskog (469). Također, indeks porasta udjela studenata među nižima je u regiji - prvenstveno zahvaljujući prilično dobroj startnoj poziciji. Ovakvi opći indikatori imaju određenih manjkavosti, jer ovise o demografskoj strukturi zemlje (udjelu populacije visokoškolske dobi u ukupnom stanovništvu - gdje su "mlade" zemlje višeg fertiliteta poput Poljske u prednosti), te favoriziraju sustave u kojima studiranje traje duže.

¹⁶ Statistička istraživanja DZS-a, a time niti ovaj prikaz ne obuhvaćaju studente u statusu absolvenata. Evidencija MZOŠ-a prikazuje ukupan broj studenata 30 posto većim, što se po svemu sudeći odnosi upravo na absolvente.

Prvo, nakon razdoblja rasta broja studenata koji su studirali uz potporu Ministarstva, koji je trajao do 1993/94. došlo je do velikih promjena u zastupljenosti različitih modusa financiranja studija. Dok se broj studenata koji ne plaćaju školarinu smanjuje, do rasta sustava dolazi zahvaljujući postojanom povećanju broja i udjela studenata koji (su)financiraju vlastiti studij. Dok je 1993/94. troškove školarine 88,2 posto studenata snosilo isključivo Ministarstvo, do 2004/05. taj je udjel pao na 43,3 posto, dok se udjel redovnih studenata koji sami plaćaju svoj studij¹⁷ podigao na 28,3 posto a onih izvanrednih (koji također sami plaćaju svoj studij) na 28,5 posto. Dakle, došlo je do tranzicije iz javno financiranog na mješoviti model financiranja školarina, tijekom kojeg se apsolutni broj studenata čiju školarinu u cijelosti financira država smanjio za 10 posto, dok se broj onih koji dijelom ili u cijelosti plaćaju svoj studij povećao za šest (u slučaju redovnih) odnosno osam (u slučaju izvanrednih) puta (tablica 3).

Izvor: Statistička izvješća DZS-a "Studenti u akademskoj godini" (izdanja 1990-2005.).

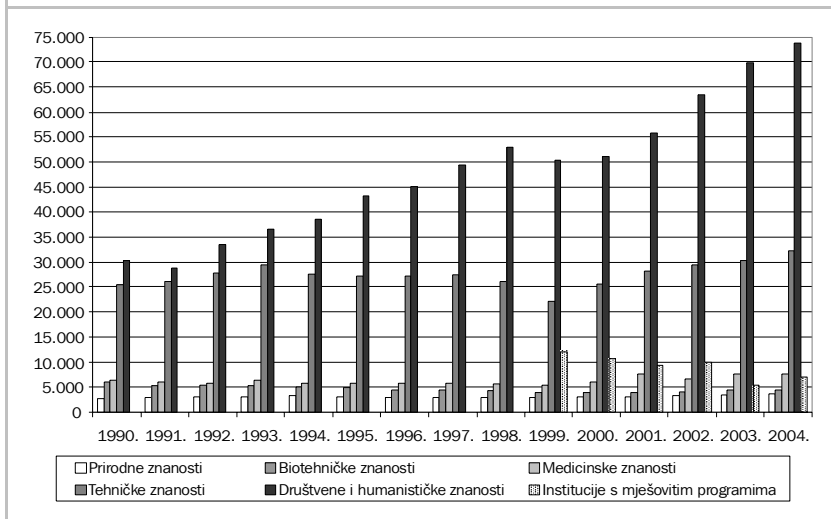
¹⁷ Studenti u manjini slučajeva plaćaju čitav trošak svojeg studija. U svim institucijama koje su financirane od strane MZOŠ-a iznos školarine je i za nekoliko puta manji od onoga u privatnim institucijama (poput poslovnih škola). Više o tome dalje u tekstu.

Drugo, i u apsolutnom (tablica 3), a posebno u relativnom broju (grafikon 7) došlo je do veće ekspanzije stručnih (NSKO 5.2) nego sveučilišnih studija (NSKO 5.1). Prvi u pravilu traju dvije godine, a obuhvaćali su više i visoke škole, veleučilišta te stručne fakultetske studije, dok potonji uključuju sveučilišne fakultetske studije i malobrojne umjetničke akademije. Do 1995. omjer dva tipa studija je relativno stabilan, no varira zastupljenost viših škola. Potom slijedi burno razdoblje preustroja kada u evidenciju ulaze visoka vjerska učilišta¹⁸, a umjesto viših škola i stručnih fakultetskih studija značajan dio studenata pohađa veleučilišta i visoke škole. Kretanja u segmentu stručnih (NSKO 5.2) studija u većini su slučajeva više odraz promjene statusa pojedinog učilišta nego otvaranja novih programa (ili zatvaranja starih), ali od kraja 1990-ih prisutan je značajan trend otvaranja kako podružnica postojećih visokih učilišta, tako i posve novih institucija (recimo poslovnih škola) – trošak čijeg pohađanja studenti u pravilu snose sami. Krajem razdoblja otvorila su se i dva nova sveučilišta – u Zadru i Dubrovniku.

Treće, rast broja studenata nije bio ravnomjeran u svim znanstvenim područjima (grafikon 8). Većina novih kapaciteta (i institucija) otvorena je u području društvenih i humanističkih znanosti, dok je rast broja studenata u drugima značajno umjereniji (tablica 3). Kod biotehničkih znanosti došlo je i do pada broja studenata. Ovime se pogoršava i neusklađenost profila strukovnog srednjeg obrazovanja i visokog obrazovanja. Naime, značajan dio srednjeg obrazovanja je u tehničkim strukovnim područjima, i ovdje u posljednjih nekoliko godina nije došlo do značajnijeg pomaka u strukturi (ASO, 2006.), dok je većina ekspanzivne ponude visokih učilišta sa znanstvenog područja društvenih i humanističkih znanosti (usp. grafikon 8).

¹⁸ Vjerska se učilišta od 2000. godine u statističkim izvješćima od 2000. vode kao sveučilišni odnosno stručni studiji.

Grafikon 8. Broj studenata prema znanstvenom području studija¹⁹, 1990-2005²⁰.

Izvor: Statistička izvješća DZS "Studenti u akademskoj godini" (izdanja 1990-2005.).

Razlog za ovakav razvoj valja tražiti u infrastrukturnoj i financijskoj zahtjevnosti otvaranja pojedinih programa. Naime, zahtjevi studiranja izvan područja društvenih i humanističkih znanosti u pravilu traže puno veće resurse po pojedinom studentu (npr. laboratorijske i kliničke vježbe, skupocjenu specijalističku opremu), što znači da povećanje kapaciteta predstavlja instituciji trošak za nadoknadu kojega iznos školarine koju studenti mogu izdvojiti jednostavno nije dovoljan²¹.

¹⁹ Pri klasifikaciji znanstvenih područja radi konzistentnosti podataka korištena je stara klasifikacija na snazi do 2004. godine. Dakle, prehrambeno-tehnološki studiji grupirani su unutar tehničkih znanosti, a veterina unutar biotehničkih, a ne medicinskih znanosti.

²⁰ Od 1999. godine podaci o studentima veleučilišta ne prikazuju se prema znanstvenim područjima. Ovo su većinom institucije s programima iz područja društvenih i humanističkih odnosno tehničkih znanosti - stoga prividni "pad" broja studenata ovih područja između 1998-99. i 1999-2000.

²¹ Ipak, do rasta udjela studenata koji plaćaju svoj studij došlo je u studijima iz svih znanstvenih područja.

Tablica 3. Pokazatelji sustava visokog obrazovanja i trend promjene 1990-2005.			
	1990/91.	2004/05.	Promjena 1990/91– 2004/05. (%)
Ukupan broj studenata u sustavu:	70.781	128.670	+82%
Broj studenata prema tipu studija			
NSKO 5.2: Stručni studiji, više škole (1990.) te visoke škole i veleučilišta (2004.)	16.832	47.735	+184
NSKO 5.1: Sveučilišni studiji i umjetničke akademije	53.949	80.935	+50
Broj studenata po znanstvenim područjima²²			
Prirodne znanosti	2.578	3.562	+38
Tehničke znanosti	25.575	32.271	+26
Medicinske znanosti	6.299	7.548	+20
Biotehničke znanosti	5.981	4.531	-24
Društvene i humanističke znanosti	30.348	73.825	+143
Institucije s mješovitim programom ²³		6.933	
Broj studenata po načinu studiranja (i financiranja studija)			
Studiraju uz potporu Ministarstva	61.562	55.671	-10
Sami (su)financiraju studij	3.979	36.381	+814
Izvanredni studenti (plaćaju svoj studij)	5.240	36.618	+599
Upisani i diplomirani studenti			
Broj studenata prvi puta upisanih u prvu godinu	23.290	36.856	+58
Broj diplomiranih studenata	8.680*	17.391	+100

* 1991/02.

Izvori: Statistička izvješća DZS-a "Studenti u akademskoj godini" te "Visoko obrazovanje" (izdanja 1990-2005.).

3.4. Infrastruktura

Da li je povećanje broja studenata pratilo i povećanje kapaciteta sustava? Mjerimo li kapacitet jednostavnom ekipiranošću nastavnim osobljem (tablica 4), vidljivo je određeno zaostajanje u proteklih deset godina, odnosno periodičan prijem većeg broja novog osoblje u sustav (1999/00., 2002/03., 2004/05.), koji ipak ne prati adekvatno povećanje broja studenata. S obzirom na vjerojatnu stabilizaciju broja upisanih studenata (vidi pod 3.1.), daljnje regrutiranje nastavnog osoblja moglo bi

²² S obzirom da je u pitanju analiza obrazovnog, a ne znanstvenog segmenta visokoškolskog sustava, bilo bi adekvatnije ovdje koristiti NSKO klasifikaciju obrazovnih područja. Međutim, s obzirom da statistička izvješća daju podatke na razini visokih učilišta, mnoga od kojih imaju programe iz više NSKO područja, prikaz je zadržan na razini znanstvenih područja.

²³ S obzirom da se u ovim institucijama (većinom veleučilišta) mabom nalaze programi društvenih i humanističkih te tehničkih znanosti, rast tih područja je i veći nego što to indikator promjene pokazuje.

popraviti ovu sliku, ali i otkloniti krizu koja bi u sustavu mogla uslijediti između 2010. i 2020. ukoliko je kroz 1990-te nastavni kadar ostario u sličnoj mjeri kao istraživački, gdje je 2001. godine 44 posto istraživača bilo starije od 50 godina (Flego, 2002, prema Berryman i Drabek, 2002). Pri implementaciji obrazovnih politika ne smije se smetnuti s uma da je (kvalitetno) osposobljavanje nastavnog osoblja u visokom obrazovanju izuzetno dugotrajan proces. Trend angažmana nastavnika s jednih učilišta kao vanjskih suradnika na drugima, koji se intenzivirao od kraja devedesetih (Bajo, 2003.) ne predstavlja kvalitetno rješenje problema lošeg omjera broja nastavnika i studenata niti stvara nove kapacitete.

Godina	94/95.	95/96.	96/97.	97/98.	98/99.	99/00.	00/01.	01/02.	02/03.	03/04.	04/05.
Nastavno osoblje	6.169	6.325	6.030	6.253	6.748	7.563	7.701	7.622	8.132	7.917	8.764
Indeks porasta osoblja	100	102	98	101	109	123	125	124	131	128	142
Indeks porasta studenata	100	105	117	112	115	121	125	135	145	151	160
Broj nastavnika na 1000 studenata	77	75	70	69	73	78	74	68	67	63	68

Izvor: DZS, Statistički ljetopis.

S druge strane, pouzdani indikatori o povećanju prostornih kapaciteta, te tehničke i potporne infrastrukture nisu dostupni. Tek ilustrativno, ovdje može poslužiti podatak da se je između 2000/01. i 2004/05. broj mjesta u studentskim domovima povećao tek za 5,1 posto, sa 8.751 na 9.195, što je puno sporije od rasta broja studenata koji je u tom periodu iznosio 28,3 posto.

3.5. **Financiranje**

Razina infrastrukture u velikoj mjeri ovisi o razini financiranja visokog školstva, što ćemo u ovoj analizi osloviti tek na rudimentarnoj razini - uvidom u proračunske izdatke i procjenom privatnih troškova na školarine. Nakon rasta u drugoj polovici 1990-ih (Bajo, 2003), između 2000. i 2004. proračunski izdaci za visoko obrazovanje bili su relativno stabilni u odnosu na BDP. Porast javnih troškova u kunama približno prati povećanje broja studenata. Tako su u 2000.

godini godišnji javni troškovi po studentu u prosjeku iznosili 14.016 kuna, dok su se u 2004. godini oni popeli na 15.424 kn. Uz trenutno prosječno trajanje studija od 5,8 godina, dosizanje diplome prosječnog studenta u prosjeku državu košta nešto manje od 90.000 kuna. Međutim, ovome valja pribrojiti i sredstva uložena u 45 posto studenata koji nisu diplomirali, tako da su izdaci po osobi koja je završila studij vjerojatno negdje u rasponu 120.000-150.000 kuna.

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
BDP (mil. kuna)	152.516	165.639	179.386	193.067	201.176
Proračunski izdaci za visoko obrazovanje (mil. kuna)	1.356,7	1.416,8	1.416,6	1.688,4	1.863,6
Procjena privatnih izdataka za visoko obrazovanje (samo školarina) (mil. kuna) ²⁴	256,9	330,6	388,1	425,3	461,1
Proračunski izdaci za visoko obrazovanje (% BDP)	0,89	0,86	0,79	0,87	0,93
Privatni izdaci za visoko obrazovanje (samo školarina) (% BDP)	0,17	0,20	0,22	0,22	0,23
Ukupno izdaci za visoko obrazovanje (% BDP)	1,06	1,05	1,01	1,09	1,16
Udjel privatnih izdataka (samo školarina) u izdacima za visoko obrazovanje (%)	15,92	18,92	21,51	20,12	19,84

Izvor: MZOŠ i DZS.

Međutim, ekspanzija broja studenata većinom se odvijala u segmentu koji je sam (su)financirao vlastiti studij (grafikon 6). Trenutno nešto više od četvrtine studenata plaća školarine u iznosu između 750€ i 1200€, dok sličan broj izvanrednih studenata plaća 30-40 posto manje školarine, ali bez beneficija statusa redovnog studenta²⁵. Također, 2001. godine se javlja, a potom ubrzano raste i potpuno tržišno financiran segment visokih poslovnih škola, na kojima je 2004/05. studiralo 2.733 studenata, plaćajući školarinu između 2000€ i 4700€.

²⁴ Vidi dodatak za metodologiju procjene privatnih izdataka za visoko obrazovanje.

²⁵ Porast broja studenata koji sami plaćaju svoj studij ne opterećuje samo nastavne kapacitete, već neizravno i javne izdatke za visoko obrazovanje. Naime, kako oni čine 40 posto broja redovnih studenata, tako možemo procijeniti da oni troše oko 40 posto sredstava za subvencije redovnih studenata, prvenstveno troškove prehrane i prijevoza. Ali s druge strane, s obzirom da su kriteriji za postizanje statusa redovnog studenta kojeg financira MZOŠ (prvenstveno akademska izvrsnost) slični onima za dobivanje subvencioniranog smještaja u studentskom domu ili državnih stipendija - može se pretpostaviti da studenti koji sami plaćaju svoj studij uglavnom nisu korisnici javnih sredstava za stipendiranje i smještaj studenata (što njima dodatno povećava trošak studiranja).

Kroz te su instrumente privatni troškovi školarina u proteklih nekoliko godina dosegli razinu od 20 posto ukupnih izdataka za visoko obrazovanje²⁶.

4. Zapošljivost po strukama i upisne kvote u visoko obrazovanje

U magistarskom radu iz 2004., Hell pokušava izgraditi dinamički model visokoškolskog obrazovnog sustava i pri tome dobro identificira probleme koji uzrokuju nisku razinu istraživanja "veza" između funkcioniranja tržišta rada i sustava obrazovanja u Hrvatskoj. Tako on navodi da "Analizirajući temeljne strateške dokumente razvoja znanosti (Strategija razvitka znanosti u Republici Hrvatskoj) i obrazovanja (Bijeli dokument o hrvatskom obrazovanju- Konceptija promjena odgojno-obrazovnog procesa u Republici Hrvatskoj) vidljiv je veliki nedostatak istraživanja visokoškolskog obrazovnog sustava, te sustava odgoja i obrazovanja u cjelini. Naime, čest je slučaj da se u spomenutim dokumentima zbog nedostatka istraživanja o spomenutoj problematici pribjegava određenim procjenama, što dovodi u pitanje kvalitetu "strategija" razvoja znanosti i obrazovanja²⁷. Čak i u prošlom Zakonu, "Zakon o visokim učilištima" prema čl. 59.²⁸ dozvoljava da visoko učilište upisuje broj studenata prema svojim kapacitetima, što je dokaz da se upisnim kvotama do sada nije pridavala velika pozornost".

²⁶ Postoje velike razlike među fakultetima i tipovima učilišta u razini ovih prihoda i one su u većini slučajeva sukladne s udjelima vlastitih prihoda koje je prikazao Bajo (2003) - gdje prednjače veleučilišta, te pravni, ekonomski, prometni, i fakultet političkih znanosti.

²⁷ U dokumentu Bijela knjiga hrvatskog obrazovanja je navedeno: "U nas ne postoje systemska istraživanja visokoškolske učinkovitosti..."(str. 71); "Uzroci niske efikasnosti studiranja u nas nisu dovoljno istraženi" (str. 71); "Stoga ćemo ukratko prikazati samo najvažnije aspekte stanja pojedinih elemenata sustava u čemu smo ograničeni nedostatkom sustavnih istraživanja visokoškolske problematike u nas" (str. 72). Itd.; U dokumentu. Strategija razvitka znanosti u Republici Hrvatskoj je navedeno: "Nažalost, na raspolaganju su nam ograničeni podaci. Upitnost nekih pokazatelja, osobito kad je riječ o međunarodnim usporedbama, odnosi se i na problematične ulazne podatke Državnog zavoda za statistiku i na čestu nesumjerljivost domaćih i inozemni indikatora."(str. 11.)

²⁸ N.N br. 59. godina 1996.

Premda Senat sveučilišta prema Zakonu o znanosti i visokom obrazovanju iz 2003. godine (članak 58.)²⁹ ima ingerenciju na konačno odobravanje upisnih kvota, ipak je u prethodnim godinama Senat tu svoju ingerenciju koristio na način da je u najvećoj mjeri poštovao zahtjeve posloводства pojedinih visokoškolskih ustanova u pogledu upisne politike. Senat je izborno stručno tijelo koje se bira sukladno statutu Sveučilišta na način kojim se osigurava uravnotežena zastupljenost različitih područja znanosti i umjetnosti te pojedinih znanstveno-nastavnih sastavnica sveučilišta. Senat, sukladno statutu, odlučuje o svim akademskim, stručnim, znanstvenim i umjetničkim pitanjima, uključivši odlučivanje o organizaciji znanstvene, stručne i nastavne djelatnosti te izboru nastavnika kao i o drugim pitanjima predviđenim ovim Zakonom, a posebice (točka 8) utvrđuje upisnu politiku te pravila studiranja i polaganja ispita.

Tako su upisne kvote u sustav visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj proteklih godina reflektirale u značajnijoj mjeri popis želja visokoškolskih ustanova, a ne zahtjeve na tržištu rada za pojedinim profilima visokoobrazovanih stručnjaka. Kvote su rezultat odluka stručnih vijeća sveučilišnih sastavnica i njihovih uprava, a formalno su se dosada uglavnom samo prihvaćale od Senata Sveučilišta.

Ipak, što se tiče upisnih kvota potrebno je pojasniti da u Hrvatskoj termin "javno financirane kvote" znači da Senat sveučilišta samo određuje broj studenata koji će se na određenoj visokoškolskoj instituciji upisati bez sudjelovanja u plaćanju troškova školarine, ali država ne pokriva cijenu njihove školarine. Ono što država financira je određeni dio troškova pojedinih visokoškolskih institucija (izdaci za plaće, opremu, materijal, energiju itd.), ali tu nema jasne veze sa cijenom/koštanjem školovanja pojedinog studenta na pojedinoj instituciji. Također, Sveučilište na prijedlog sastavnica sveučilišta i njihovih uprava odobrava kvote (broj mjesta) za studente za osobne potrebe i izvanredne studente koji sudjeluju u financiranju dijela troškova studiranja. Upravo se oštra tržišna utakmica vodi za potonje dvije grupe studenata između određenih fakulteta pretežito društvenih usmjerenja. Logika je jasna, ove dvije grupe studenata ponajviše doprinose povećanju tzv. "posebnih prihoda" fakulteta, a kako je jedan od ciljeva uprava

²⁹ *N.N. br. 123. godina 2003.*

fakulteta maksimiziranje ukupnih prihoda tako su se fakulteti (tj. njihove uprave) racionalno ponašale u danim okolnostima.

To je dobro vidljivo iz podataka prikazanih u prethodnom poglavlju, gdje su naglašeno vidljive velike razlike među tipovima studija – u ekspanziji predvode "jeftini" društveno humanistički studiji koji na takvoj upisnoj politici temelje i svoju poslovnu politiku, te ostvaruju relativno veće samostalne prihode od većine fakulteta tehničkih i prirodnih znanosti (vidjeti više Bajo, 2003) "na obrazovnom tržištu". Posljedica takve (ne)koordinacije upisne politike je da pojedini fakulteti upisuju preveliki broj studenata u odnosu na potrebe tržišta rada za tim profilima, ali i s obzirom na kapacitete s kojima raspolažu, dok se sa druge strane na fakultete za čijim diplomantima postoji visoka potražnja upisuje relativno manji broj studenata od potreba na tržištu rada.

Tako nekoordiniranom upisnom politikom zbog sve većeg pritiska na ograničene kapacitete pojedinih fakulteta uz dodatni pritisak koji je donio novi zakon o upisu djece hrvatskih branitelja 1) postoji ozbiljna mogućnost da se naruši kvaliteta studiranja studenata na tim fakultetima i 2) formira veći broj stručnjaka pojedinih visoko-obrazovnih profila nego što ih hrvatsko tržište rada može apsorbirati.

Moguće je konstatirati da upisna politika koja bi uvažavala zahtjeve tržišta rada ne postoji na razini temeljitijeg pristupa u određivanja upisnih kvota. Tome djelomično i pridonosi ne postojanje sustavnog mehanizma praćenja stopa zapošljavanja pojedinih visoko-obrazovanih profila i povratnog informiranja sustava visokog obrazovanja i šire javnosti. Ono što postoji su publikacije Hrvatskog zavoda za zapošljavanje koje periodično izvješćuju o deficitarnim i suficitarnim zanimanjima ali sustavnog informiranja nema. Ipak spomenutu vezu nije moguće do kraja isključiti, jer studenti pri odabiru studija kao kriteriji vjerojatno uključuju i očekivanu mogućnost zapošljavanja nakon završetka određenog studija, pa se može ustvrditi da ta veza postoji na indirektan način.

Premda postoje određena ograničenja u vidu dostupnosti upisnih podataka za protekla razdoblja, ipak je moguće ilustrirati postojanje slabe ili gotovo nikakve veze između kretanja upisnih kvota u visoko obrazovanje i zapošljivosti po pojedinim strukama koje izlaze iz sustava visokog obrazovanja. U tu svrhu moguće

je koristiti podatke o upisanim studentima prve godine studija Državnog zavoda za statistiku kao najbolju dostupnu aproksimaciju upisnih kvota i podatke o kretanju zapošljavanja visokoobrazovanih osoba bez radnog iskustva Hrvatskog Zavoda za Zapošljavanje (HZZ) u petogodišnjem razdoblju 2000-2004.godine.³⁰

Iako je udio osoba sa završenim visokim obrazovanjem u ukupnom broju nezaposlenih znatno niži od udjela nezaposlenih sa završenim nižim stupnjevima obrazovanja, odnosno osobe sa visokim obrazovanjem prosječno imaju relativno bolju poziciju na hrvatskom tržištu rada u pogledu mogućnosti za zapošljavanje, ipak postoje značajne razlike između pojedinih profila visoko-obrazovanih zanimanja. Kako prikazuju podaci o stopama zapošljavanja u razdoblju 2000.-2004. (u dodatku II.)³¹, razvidna je postojanost poteškoća u zapošljavanju - odnosno niskih stopa zapošljavanja kod određenih profila. Tako se unutar deset "najslabijih" zanimanja ako se pogleda dodatak II. s obzirom na mogućnosti zapošljavanja svih godina pojavljuju diplomirani politolog i diplomirani novinar (osim 2003.), a u većini godina profesor filozofije, diplomirani socijalni radnik, diplomirani kineziolog i diplomirani kriminalist³². Sa druge strane isto tako postoji određena (ali ipak sa većim varijacijama od prve skupine) stabilnost kod deset "najboljih" zanimanja s obzirom na mogućnosti zapošljavanja. Kako prikazuju podaci prikazani u dodatku II. ta zanimanja u svim promatranim godinama su bili magistri farmacije, diplomirani inženjeri arhitekture, a u većini godina diplomirani inženjeri građevinarstva i diplomirani informatičari.

U tablici 6. prikazane su stope zapošljavanja visokoobrazovanih profila bez radnog iskustva³³ koji su u promatranom periodu bili u donjoj skupini s obzirom na mogućnosti za zapošljavanje po završetku studija.

³⁰ Zakonom o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti iz 2002. (NN 86/2002.) otvorila se mogućnost posredovanja i komercijalnim agencijama (koje prvenstveno posreduju kod konkurentnog segmenta tržišta rada), uklonilo poslodavcima obavezu prijavljivanja potreba za radnicima HZZ-u istovremeno smanjujući socijalne beneficije prijave na HZZ. Posljedično, sve se veći dio zapošljavanja događa izvan evidencije HZZ-a, tako da su prikazani podaci o zapošljivosti za 2003. i 2004. godinu manje reprezentativni od onih za 2000-03. ali su svakako dobra aproksimacija o kretanju zapošljivosti po zanimanjima.

³¹ U dodatku II. prikazano je 10 "najslabijih" i "najboljih" VSS profila prema njihovim stopama zapošljavanja (izračunatim kao: broj zaposlenih t/(broj prijavljenih t + stanje prijavljenih t *100). Prikazani su samo profili sa više od 40 diplomanata koji su se u promatranom godini prijavili na HZZ.

³² Ili policijski inspektor ovisno kako su tekuće godine u bazi HZZ imenovali to zanimanje.

³³ Prije svega nas u ovom radu zanimaju stope zapošljavanja novo-pridošlih iz sustava visokog obrazovanja.

Tablica 6. Kretanje stopa zapošljavanja – sveučilišnih profila zanimanja bez radnog iskustva i sa niskim stopama zapošljavanja			
Godina	Stope zapošljavanja	Stope zapošljavanja	Stope zapošljavanja
	dipl. novinar	dipl. politolog	prof. tjelesnog odgoja
2000.	10	9	28
2001.	18	14	33
2002.	21	32	42
2003.	44	34	36
2004.	21	31	28
prosjek 2000-04	23	24	33

Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje.

Iz tablice 6. razvidno je da su diplomirani novinar, diplomirani politolog i profesor tjelesnog odgoja sa prosječnom stopom zapošljavanja oko 25 posto, uz određene oscilacije, u promatranom periodu bili profili koji su se vrlo teško zapošljavali.

Tablica 7. Kretanje stopa zapošljavanja -sveučilišnih profila zanimanja bez radnog iskustva sa visokim stopama zapošljavanja			
Godina	Stope zapošljavanja	Stope zapošljavanja	Stope zapošljavanja
	dipl. inž. arhitekture	magistri farmacije	dipl. inž. građevinarstva
2000.	45	53	41
2001.	56	71	69
2002.	81	84	80
2003.	66	97	62
2004.	76	66	62
prosjek 2000-04.	65	74	63

Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje.

U tablici 7 s druge strane prikazani su profili VSS zanimanja s vrlo visokim stopama zapošljavanja u promatranom periodu: to su bili magistri farmacije i diplomirani inženjeri arhitekture te diplomirani inženjeri građevinarstva.

Racionalna upisna politika bi temeljem podataka o zapošljivosti reagirala i povećavala upisne kvote u sustavu visokog obrazovanja za zanimanja iz tablice 7,

dok bi za zanimanja iz tablice 6 upisne kvote zadržala barem na istoj razini ako ne i smanjivala. U Hrvatskoj se to ne događa i to ilustriraju podaci prikazani u tablicama 8 i 9.

Tablica 8. Upisani studenti prve godine – primjer struka sa relativno niskom potražnjom na tržištu rada			
Godina	Indeksi porasta FPZ 1999/00=100	Indeksi porasta Kineziologija 1999/00=100	Indeksi porasta ukupnog broja upisanih studenata I. godine 1999/00=100
00/01	111	115	105
01/02	125	109	112
02/03	139	114	119
02/04	156	110	120
04/05	158	108	126

Izvor: Državni zavod za statistiku.

U tablici 8. su prikazani indeksi porasta ukupnog broja studenata s relativno slabijom potražnjom na tržištu rada i podaci o prosječnom povećanju svih ukupno upisanih studenata na I. godinu studija u Republici Hrvatskoj u razdoblju za koje smo prikazali kretanje zapošljivosti³⁴. Iz tablice je razvidan snažan iznad-prosječan porast upisanog broja studenata I. godine studija na Fakultet političkih znanosti i novinarstva, a prethodni podaci ukazuju da se upravo diplomanti ovog fakulteta u danom periodu susreću s prosječno najslabijom potražnjom na hrvatskom tržištu rada visokoobrazovanih osoba.

S druge strane, studij kineziologije iskazuje ispod-prosječan porast broja upisanih studenata I. godine, koji je u promatranom petogodišnjem razdoblju iznosio svega 8 posto u odnosu na prosječan porast upisa na visoka učilišta od 26 posto. Ovo se može tumačiti ili kao reakcija na zahtjeve koji dolaze sa tržišta ili kao odraz činjenice da je kod studija kineziologije studiranje na tom fakultetu bitno ograničeno kapacitetima kao što su broj dvorana za vježbanje i sl., te upisivanje većeg broja studenata za osobne potrebe nije isplativo ili se zapravo broj upisanih

³⁴ *DZS omogućava uvid u podatke o broju upisanih studenata I. godine studija po fakultetima ali ne i po svim programima koji se na fakultetu izvode. To je razlog zašto su u tablici 3. prikazani podaci o kretanju broja upisanih studenata na FPZ i Kineziološki fakultet, a ne Filozofski ili Pravni na kojima se također određeni gore navedeni diplomanti konstantno suočavaju sa problemima u zapošljavanju.*

studenata ne može niti povećati iznad određene razine dok se ne izgrade novi kapaciteti.

U tablici 9. prikazani su podaci o porastu broja upisanih studenata na fakultete za čijim diplomantima postoji relativno visoka potražnja na hrvatskom tržištu rada. Porast broja upisanih studenata u promatranom petogodišnjem periodu tek u slučaju farmacije nadilazi prosječni porast ukupno upisanih studenata prve godine u Republici Hrvatskoj. Drugim riječima udio studenata koji studira na ovim fakultetima, za čijim diplomantima postoji relativno visoka potražnja na hrvatskom tržištu rada, ne raste u ukupnom broju studenata³⁵.

Tablica 9. Upisani studenti prve godine – primjer struka sa relativno visokom potražnjom na tržištu rada				
Godina	Indeksi porasta Farmacija 1999/00=100	Indeksi porasta Arhitektura 1999/00=100	Indeksi porasta Građevina 1999/00=100	Indeksi porasta ukupnog broja upisanih studenata I. godine 1999/00=100
00/01	106	87	104	105
01/02	111	101	107	112
02/03	121	97	95	119
03/04	149	129	119	120
04/05	149	115	122	126

Izvor: Državni zavod za statistiku.

Zašto upisne kvote ne reagiraju adekvatnije na potrebe tržišta rada? Dio odgovora može se nazrijeti iz procedure donošenja upisnih kvota te politike javnog financiranja studija. Naime, pojedine institucije (fakulteti) koje predlažu kvote posluju racionalno te nastoje maksimizirati broj upisanih studenata u skladu sa svojim kapacitetima i tako čim uspješnije poslovati (bez obzira na buduću neizvesnu zapošljivost studenata). U studijima pri pojedinim područjima znanosti to je u pravilu lakše, a u nekima teže ostvariti, jer pri donošenju odluke o kvotama postoje i dodatna ograničenja u vidu nemogućnosti organizacije izvanrednih

³⁵ *Ipak, ovaj porast u roku od samo 5 godina gotovo doseže (a u slučaju farmacije i nadilazi) petnaestogodišnji porast broja studenata u okviru vlastitih znanstvenih područja (tablica 3), dakle u okvirima sporog rasta tih područja natprosječno brzo povećavaju broj upisanih studenata.*

studija, ograničenosti prostornih i tehnoloških kapaciteta, nedostatka kadrova, a konačno i trenutne potražnje za dotični studij.

Dakle, od pojedinih fakulteta kao aktera nije realno očekivati da će spontano i adekvatno oblikovati politiku kvota, dok je uloga Sveučilišta ovdje minimalna. Zakonski predviđeno jačanje i integracija Sveučilišta kada se stvarno dogodi trebalo bi doprinijeti unapređenju dijaloga institucionalnih aktera s ciljem stvaranja sustavnije i uravnoteženije razvojne politike. U tom smislu se očekuje da će ta nova razvojna politika integriranog sveučilišta sve više uvažavati zahtjeve koji dolaze iz gospodarstva te posljedično sa tržišta rada u Hrvatskoj. Pri tome je bitno naglasiti da će stvarna integracija sveučilišta doprinijeti da intepretacija načela sveučilišne autonomije dobije jedno novo sadržajno poboljšanje. Naime, dosada je to načelo sveučilišna autonomije bilo nerijetko interpretirano preekstenzivno u smislu autonomije sveučilišnih sastavnica-fakulteta u Hrvatskoj, iz kojeg su sastavnice nastojale maksimizirati svoje pozicije, ali ponekad bez dovoljno svijesti o odgovornosti prema širem društvenom okruženju.

5. Zaključak

Nalazimo se u razdoblju kada je nakon desetljetne ekspanzije dosegnuta gornja granica u broju osoba koji upisuje studij; svaki daljnji porast će biti vezan uz stanje sustava srednjeg obrazovanja. U tom smislu je potrebno je paralelno raditi i na reformi sustava srednjoškolskog obrazovanja te njegovoj vertikalnoj protočnosti prema višim razinama obrazovanja, jer je povećanje visokoobrazovane populacije temelj izgradnje društva znanja.

Mehanizam javno financiranih kvota nije bio izravni pokretač ovih promjena (štoviše, one su se blago smanjile), niti je to sektor u kojem je došlo do značajnijih pomaka - javno financirane kvote održavaju status quo, što rezultira time da pojedine institucije šire kvote studenata koji sami plaćaju studij do (pa i preko) granica vlastitih kapaciteta (što je model isplativ jedino društveno-humanističkim studijima). Posljedično u okviru ekspanzije sustava visokog obrazovanja dramatično se reducirala praksa besplatnog visokog obrazovanja, tako da je u 2005.

Dodaci

I.a Korekcije izračuna stope završavanja srednjeg obrazovanja.

Postoji nekoliko ograničenja koje valja imati na umu pri izračunu stope zapošljavanja srednjeg obrazovanja temeljem administrativnih podataka o srednjem obrazovanju te popisnih podataka o veličini populacije:

- Prvo, popisni podaci obuhvaćaju i osobe izvan zemlje. Tako je 2001. izvan zemlje bilo 15.466 osoba u dobnoj grupi između 11 i 14 godina (dakle oko 3100 po generaciji). Od toga je 907 bilo eksplicitno na školovanju, ali je vjerojatno velika većina pohađala redovno obrazovanje u zemlji boravka. Ovu ne-prisutnu populaciju nije korektno uključivati pri izračunu stope završavanja srednjeg obrazovanja u RH.
- Također, u godišnjim priopćenjima o srednjim školama DZS-a nisu evidentirani ishodi siječanjskih završnih ispita (treći rok), što znači da više stotina učenika (prvenstveno industrijskih i zanatskih te u manjem broju tehničkih škola), koji su završili posljednji razred nisu navedeni kao osobe koje su završile srednje obrazovanje (a po svemu sudeći ne uključuju se u broj osoba koje su završile srednju školu u sljedećoj godini).
- Konačno, srednje škole za odrasle godišnje završava oko 2000 osoba (prvenstveno s područja ekonomije i trgovine, cestovnog prometa, u nešto manjoj mjeri unutarnje poslove i zaštitu, ugostiteljstvo i turizam te strojarstvo). Dvije trećine njih mlađe su od 25 godina, te se stoga za njih ne može smatrati da su "ispali" iz sustava obrazovanja – odnosno uspješno su se vratili. Ipak, ova brojka nije uključena u grafikon.

Uvažavanjem sve tri okolnosti, stopa završavanja srednjeg obrazovanja u Republici Hrvatskoj za 2004. povećava se sa 85 posto na 94 posto.

I.b Metodologija procjene privatnih izdataka za visoko obrazovanje – troškovi školarine

Informirana procjena privatnih troškova visokog obrazovanja dobivena je koristeći podatke o broju studenata koji studiraju izvanredno ili sami plaćaju studij prema pojedinim visokim učilištima u proteklih pet godina, te trenutne godišnje iznose školarina koje raspisuju visoka učilišta. Radi jednostavnosti, pri izračunu procjene korištene su svote propisane na sveučilišnim i stručnim studijima za g. 2005/2006, što su iznosi vrlo bliski onima drugih javnih visokih učilišta – i koji se nisu značajnije mijenjali kroz proteklih nekoliko godina. Dakle, u procjeni je godišnji iznos školarine iznosio 5.500 kn za društvene i humanističke znanosti te matematiku, 7.370 za tehničke i biotehničke znanosti, Kineziološki fakultet te studij fizike, te 9.240 za medicinske i druge prirodne znanosti. Studenti koji su studirali za osobne potrebe plaćali su 60 posto od zadanih iznosa.

Kod privatnih poslovnih škola, koje su doživjele veliku ekspanziju u proteklih nekoliko godina, a imaju specifično više školarine (od 15.000 kn u školi Baltazar Adam Krčelić, do 33250kn u VERNu, 3660€ u Zagrebačkoj školi ekonomije i menadžmenta, te \$5900 u Američkoj visokoj školi za management i tehnologiju), učinjena je posebna korekcija, te je za ovu grupu studija korištena prosječna procjena godišnje školarine od 30.000 kn.

Ovakav pristup procjene privatnih troškova školarine ima nekoliko manjkavosti. Dok je veličina populacije koja plaća studij precizna, izračun pretpostavlja jednaku razinu školarina za sve studente unutar nekog tipa studija unutar proteklih pet godina. Iscrpna analiza školarina svih visokih učilišta, te kretanja školarina u proteklih nekoliko godina povećala bi pouzdanost procjene, no takav sistematičan poduhvat, prema našim spoznajama još nije učinjen. Nadalje, ova procjena ne razlikuje strane studente, čija je školarina daleko veća (ali i broj trenutno zanemariv), te ne uključuje administrativne i druge pristojbe vezane uz školovanje (izrada diploma, upis godina, prijava ispita...), a koje bi zacijelo u određenoj mjeri uvećale udjel privatnih troškova u visokom obrazovanju. Naravno, troškovi života (i njihovo subvencioniranje) tijekom studija ovom procjenom nisu niti dotaknuti.

II.

Tablica D1. **Kretanje stopa zapošljavanja za zanimanja koja traže sveučilišno obrazovanje (VSS odnosno NSKO5.1). Popis deset najbolje i 10 najslabije zapošljivih u periodu 2000-2004. Stopa zapošljavanja navedene su u zagradama. Uzeta su u obzir samo zanimanja sa barem 30 osoba u registru HZZ.**

2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Zanimanja sa najslabijim mogućnostima zapošljavanja				
DIPLOMIRANI POLITOLOG (9)	DIPLOMIRANI POLITOLOG (14)	DIPLOMIRANI NOVINAR (21)	DIPL. INŽENJER KEMIJE (24)	DIPLOMIRANI NOVINAR (21)
DIPLOMIRANI NOVINAR (10)	POLICIJSKI INSPEKTOR (17)	PROFESOR FILOZOFIJE (23)	PROFESOR FILOZOFIJE (25)	PROFESOR TJELESNE I ZDRAVSTVENE KULTURE (28)
PROFESOR FILOZOFIJE (16)	DIPLOMIRANI NOVINAR (18)	POLICIJSKI INSPEKTOR (27)	POLICIJSKI INSPEKTOR (26)	DIPLOMIRANI INŽENJER POMORSKOGA PROMETA (28)
DIPL. INŽ. STOČARSTVA (17)	PROFESOR LIKOVNE KULTURE (22)	DIPLOMIRANI POLITOLOG (32)	DIPL. INŽ. ZA PROMET NA VODI (30)	DIPLOMIRANI POLITOLOG (31)
DIPLOMIRANI SOCIOLOG (20)	DIPL. INŽ. ZA PTT PROMET (22)	DIPL. INŽ. KEMIJSKE TEHNOLOGIJE (32)	DIPLOMIRANI POLITOLOG (34)	DIPLOMIRANI INŽENJER POŠTANSKOGA PROMETA (32)
DIPL. GRAFIČKI INŽENJER (22)	PROFESOR FILOZOFIJE (25)	DIPLOMIRANI SOCIJALNI RADNIK (34)	DIPL. INŽ. ZA CESTOVNI PROMET (35)	PROFESOR FILOZOFIJE (34)
DIPL. INŽ. GRAD. ZA NISKOGRADNJU (22)	DIPL. INŽ. ZA CESTOVNI PROMET (26)	DIPL. INŽ. ZA PROMET NA VODI (36)	PROFESOR TJELESNOG ODGOJA (36)	DIPLOMIRANI SOCIJALNI RADNIK (35)
DIPL. INŽ. POLJOPRIVREDE (24)	DIPLOMIRANI SOCIJALNI RADNIK (28)	DIPLOMIRANI PSIHOLOG (36)	DIPL. PROFESOR POVJESTI (37)	DIPLOMIRANI INŽENJER ZRAČNOGA PROMETA (36)
DIPLOMIRANI SOCIJALNI RADNIK (27)	ZUBNI LJEČNIK (28)	DIPLOMIRANI PEDAGOG (36)	DIPLOMIRANI EKONOMIST (38)	DIPLOMIRANI SOCIOLOG (37)
PROFESOR TJELESNOG ODGOJA (28)	DIPL. INŽ. ZA PROMET NA VODI (32)	DIPL. INŽ. ZA ZRAKOPLOVNI PROMET (37)	DIPLOMIRANI INFORMATIČAR (39)	DIPLOMIRANI KRIMINALIST (38)

Tablica D1. Nastavak			
2000.	2001.	2002.	2003.
		Zanimanja sa najboljim mogućnostima zapošljavanja	
PROFESOR ENGLSKOG JEZIKA (49)	PROFESOR HRVATSKOG JEZIKA (45)	PROFESOR ENGLSKOG JEZIKA (62)	DIPL.EK.-VANJSKO-TRGOVINSKI SMJER (59)
DIPL. INŽ. ELEKTROTEHNIKE (49)	DIPL.EK.-UNUTRAŠNJA TRGOVINA (45)	DIPL. INŽ. ELEKTROTEHN.-ENERGETIČAR (63)	DIPL. INŽ. STROJARSTVA (59)
DIPL. INŽ. STROJARSTVA (49)	DIPL. EL.INŽ.ZA TELEKOM.I INFORMAT. (49)	DIPL. INŽ. ELEKTROTEHNIKE (65)	PROFESOR HRVATSKOG JEZIKA (62)
DIPL. INŽENJER MATEMATIKE (51)	PROFESOR ENGLSKOG JEZIKA (53)	DIPL.MIRANI INFORMATIČAR (67)	DIPL. INŽENJER GRAĐEVINARSTVA (62)
DIPL. EL.INŽ.ZA TELEKOM.I INFORMAT. (53)	DIPL. INŽ. STROJARSTVA (54)	DIPL. EL.INŽ.ZA TELEKOM.I INFORMAT. (68)	DIPL. GRAĐEVINARSTVA (65)
DIPLOMIRANI FARMACEUT (53)	DIPL. INŽ. - ARHITEKT (56)	DIPL. ELEKTROINŽ. ZA RAČUNSKU TEH. (69)	DOKTOR STOMATOLOGIJE (65)
DIPLOMIRANI INŽENJER (56)	DIPL. INŽ. KEMIJSKE TEHNOLOGIJE (57)	DIPL. INŽENJER GRAĐEVINARSTVA (80)	DOKTOR MEDICINE (67)
DIPLOMIRANI INFORMATIČAR (57)	DIPL. GEODETSKI INŽENJER (60)	DIPL. INŽ. - ARHITEKT (81)	DIPL.EK.- INŽENJER ELEKTROTEHNIKE (72)
DIPL. INŽ. ELEKTROTEH.-ELEKTRONIČAR (60)	DIPL. INŽENJER GRAĐEVINARSTVA (69)	DIPL.MIRANI FARMACEUT (84)	DIPL.MIRANI INŽENJER ARHITEKTURE (76)
DIPL.EL.INŽ.ZA RADIOKOM.,PROF-ELEK. (62)	DIPLOMIRANI FARMACEUT (71)	DIPL.EL.INŽ.ZA RADIOKOM.,PROF-ELEK. (86)	DIPLOMIRANI INFORMATIČAR (81)

Izvor: Hrvatski zavod za zapošljavanje.

Literatura

ASO, 2006, *Komparativna studija strukovnog segmenta tržišta rada i sustava srednjeg strukovnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Završni nacrt*, Agencija za strukovno obrazovanje, CARDS2002 projekt Strukovno obrazovanje i osposobljavanje: Modernizacija i izgradnja institucija.

Bajo, A., 2003, *Financiranje visokog školstva i znanosti*, Zagreb: Institut za javne financije.

Berryman, S. i I. Drabek, 2002, *Mobilizing Croatia's Human Capital to Support Innovation-Driven Growth*, Washington: World Bank.

De la Fuente, A. i A. Ciccone, 2003, *Human capital in a global and knowledge-based economy*, <http://pareto.uab.es/wp/2003/56203.pdf>.

Di Pietro, Giorgio i Peter Urwin, 2003, "Education and Skills Mismatch in the Italian Graduate Labour Market", *Royal Economic Society Annual Conference 2003*, 59, Royal Economic Society.

Dolenec, D., 2006, "Marketization in Higher Education Policy: An Analysis of Higher Education Funding Policy Reforms in Western Europe between 1980 and 2000", *Revija za socijalnu politiku*, 13(1), str.15-35.

Dornbusch, R, A. Gentilini, i F. Giavazzi F., 2000, *Italian labor force participation: disguised unemployment on campus*, Annual Meetings of the European Economic Association, Bolzano.

DZS, 1990-2005, *Studenti u akademskoj godini*, Statistička izvješća Državnog zavoda za statistiku, izdanja 1990-2005.

DZS, 1990-2005, *Visoko obrazovanje*, Statistička izvješća Državnog zavoda za statistiku, izdanja 1990-2005.

European Union, 2000, *Presidency conclusions*, Lisbon European Council,
<http://ue.eu.int/Newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=-60917&from=&LANG=1>.

European Union, 2003, *Council Decision on guidelines for the employment policies of the Member States*.

Eurostat, European Commission, 2004, *Education Across Europe 2003*.

García-Espejo, I., i M. Ibáñez, 2006, "Educational-Skill Matches and Labour Achievements among Graduates in Spain", *European Sociological Review* 22(2), str. 141-156.

Hell, M., 2004, *Modeliranje dinamike visokoškolskog obrazovnog sustava*, magistarski rad, Fakultet organizacije i informatike, Varaždin.

Juroš, L., 2006, *Institutional explanations of higher education reforms in Croatia and Slovenia after 1990*, magistarski rad, Department of government, London School of Economics and Political Science.

OECD, 1996, *The Jobs Strategy: Pushing Ahead with the Strategy*,
<http://www1.oecd.org/sge/min/pdf1996.htm>.

Šošić V., 2003, "Premija za obrazovanje i ulaganje u ljudski kapital u Hrvatskoj", *Financijska teorija i praksa*, 27(4), str. 439-455.